

MARCIN MIKOŁAJCZYK
PBP Książnica Pedagogiczna
im. A. Parczewskiego w Kaliszu
ORCID 0000-0003-0397-7311

ZESZYTY
KALISKIEGO TOWARZYSTWA
PRZYJACIÓŁ NAUK NR 19
LITERATKI, SPOŁECZNICZKI,
REGIONALISTKI
KALISZ 2019
ISSN 1426-6547

WIADOMOŚCI O KSIĘGOZBIORACH PRYWATNYCH KOBIET ZIEMI KALISKIEJ W AKTACH KANCELARII NOTARIALNYCH KALISZA Z LAT 1808-1866

WSTĘP

Udział kobiet w zbiorowości czytelników przed epoką nowożytną był niewielki. Taki stan rzeczy spowodowany był zarówno niskim stopniem alfabetyzacji i poziomem wykształcenia kobiet, jak i ogółu społeczeństw europejskich. Wykształcona kobieta oświeceniowa jest już aktywną czytelniką. Jej lekturami są zarazem modne powieści, autorzy klasyczni, traktaty edukacyjne, czasopisma, broszury polityczne, pisma filozoficzne jak i książki historyczne. Lektura staje się ucieczką zarówno przed melancholią jak i zamętem owych czasów. Jak zauważa Dominique Godineau, lektura nie zawsze odbywa się w samotności. Wokół książki narasta sieć intelektualnych relacji towarzyskich w których kobieta wiedzie prym¹. Księgozbiory gromadzone przez kobiety w XIX w. spełniały różnorakie funkcje m.in. edukacyjne, rozrywkowe, duchowe. Niejednokrotnie stawały się impulsem do pożytecznych przedsięwzięć społecznych.

W ostatnich latach możemy zaobserwować wzrost zainteresowania tematem udziału kobiet w kształtowaniu kultury książki w okresie zaborów. Badania te w znacznym zakresie poszerzają naszą wiedzę na temat roli kobiet na ziemiach polskich w XIX w. Temat ten podjęła w swojej pracy pt. *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów* Kazimiera Maleczyńska². Rolę kobiet w mecenacie bibliotecznym okresu zaborów przedstawiła Halina Chamerska³. O normie⁴

¹ Dominique Godineau, „Kobieta”, w: *Człowiek oświecenia*, red. Michel Vovelle (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 2001), 420-421.

² Kazimiera Maleczyńska, *Książka i biblioteki w Polsce okresu zaborów* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987), 220-221.

³ Halina Chamerska, „Rola kobiet w mecenacie bibliotecznym w okresie zaborów”, w: *Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. Anna Żarnowska, Andrzej Szwarz (Warszawa: Wydawnictwo DIG, 1995), 197-203.

⁴ Agnieszka Paja, „Normy lektury kobiet w XIX w. Rekonesans”, w: *Ludzie i książki*.

i znaczeniu⁵ kobiecych lektur w XIX w. pisała Agnieszka Paja. Jest ona również autorką obszernego hasła „Czytelnictwo kobiet” w pierwszym tomie *Encyklopedii książki*⁶. Obraz czytelnictwa kobiet na prowincji litewsko-białoruskiej w zaborze rosyjskim zaprezentowała Lilia Kowkiel⁷. Z kolei Agnieszka Chlebowska scharakteryzowała biblioteki domowe z pierwszej połowy XIX w., będące własnością szlachcianek na Pomorzu⁸. Anna Dymmel w obszernej monografii na temat domowych księgozbiorów w Lublinie sporo miejsca przeznaczyła na omówienie bibliotek gromadzonych przez mieszkanki tego miasta⁹. Ta sama autorka oddzielny artykuł poświęciła księgozbiорom należącym do kobiet wywodzących się z warstw ziemiańskich województwa i guberni lubelskiej¹⁰. Odrębne artykuły poświęcono księgozbiорom należącym do Wiktorii z Scheillów Wendorffowej¹¹, Marianny z Ciecierskich Skórzewskiej¹², Magdaleny Morskiej¹³

Studia historyczne, red. Janusz Kostecki (Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2006), 90-118.

⁵ Agnieszka Paja, „Przekształcanie świata. O znaczeniu lektury kobiet w XIX wieku”, w: *Komunikowanie i komunikacja na ziemiach polskich w latach 1795-1918*, red. Krzysztof Stępnik, Maciej Rajewski (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008), 251-258.

⁶ Agnieszka Paja, „Czytelnictwo kobiet”, w: *Encyklopedia książki*, tom 1: Eseje, A-J, red. Anna Żbikowska-Migoń, Marta Skalska-Zlat (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017), 459-462.

⁷ Lilia Kowkiel, „Czytelnictwo kobiet na prowincji litewsko-białoruskiej w zaborze rosyjskim”, w: *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. Jolanta Gwioździk, Jan Malicki (Katowice: Biblioteka Śląska, 2006), 133-144; Taż, „Obraz kobiety-czytelniczki z prowincji litewsko-białoruskiej w listach do wileńskich księgarzy Zawadzkich”, w: *Polskie dziewiętnastowieczne pamiętniki i listy z Ziemi Zabranych - rola i miejsce w badaniach historycznych*, red. Wiesław Caban, Lidia Michalska-Bracha (Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2017), 489-500.

⁸ Agnieszka Chlebowska, „Z dziejów kultury umysłowej na Pomorzu. Księgozbiory domowe szlachcianek z I połowy XIX w.”, w: *Dokąd zmierzamy? Książka i jej czytelnik*, red. Radosław Gaziński (Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie, 2008), 34-43.

⁹ Anna Dymmel, *Księgozbiory domowe w Lublinie w pierwszej połowie XIX wieku* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013), 397-420.

¹⁰ Anna Dymmel, „«Nabożne, szkolne, światowe». Biblioteczki lubelskich ziemianek w pierwszej połowie XIX wieku”, w: *Na co dzień i od święta. Książka w życiu Polaków XIX–XXI wieku*, red. Agnieszka Chamera Nowak, Dariusz Jarosz (Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2015), 189-208.

¹¹ Wiktor Łyjak, Katarzyna Polityło, Izabela Zlot, „Inwentarz księgozbioru Wiktorii z Scheillów Wendorffowej jako przykład spisu biblioteczki ziemiańskiej z pierwszej połowy XIX wieku”, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 66 (2016): 91-141.

¹² Kamila Kłudkiewicz, „«Czarować chciała tylko powabem umysłu». O formacji intelektualnej Marianny z Ciecierskich Skórzewskiej na podstawie inwentarza jej księgozbioru”, *Biblioteka* 21 (2017): 21-42.

¹³ Dorota Sidorowicz-Mulak, „Księgozbiór Magdaleny Morskiej (1762-1847) w Bibliotece Ossolineum”, *Z badań nad Książką i Księgozbiорami Historycznymi* 12 (2018): 123-149.

czy Korduli z Komorowskich Potockiej¹⁴. Irena Gruchała jest autorką studium dotyczącego lwowskiego księgozbioru Heleny Dąbczańskiej z przełomu XIX i XX w. W swej pracy przedstawiła zarówno dzieje biblioteki, jak i analizę jej zawartości na tle zjawisk charakterystycznych dla lwowskiej kultury książki tamtych czasów¹⁵. Bibliofilskie zamiłowania Polek scharakteryzowały Hanna Tadeusiewicz¹⁶ i Bożena Koredczuk¹⁷. Kobietom żydowskim i ich lekturze tekst poświęciła Magdalena Rzadkowolska¹⁸. Wspomnieć wreszcie trzeba o publikacji wydanej przez Uniwersytet Szczeciński w 2018 r., pt. *Czytanie. Kobieta, biblioteka, lektura*, pod redakcją Agaty Zawiszewskiej i Arlety Galant¹⁹. Wiele cennych informacji o księgozbiorach zgromadzonych przez kobiety znaleźć można w *Polskim Słowniku Biograficznym, Słowniku pracowników książki polskiej* i jego *Suplementach*.

Na gruncie kaliskim, temat księgozbiorów prywatnych podejmowali w swych badaniach Ewa Andrysiak, Danuta Wańka oraz Krzysztof Walczak. Wymienieni badacze koncentrowali się jednak na bibliotekach gromadzonych przez mężczyzn, głównie w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku²⁰.

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia informacji o prywatnych księgozbiorach zgromadzonych przez mieszkanki Kalisza i ziemi kaliskiej, występujących w aktach kaliskich notariuszy w pierwszej połowie XIX w.

Na początku wyjaśnienia wymaga samo pojęcie księgozbioru. W niniejszym opracowaniu jego definicję zapożyczono od Józefa Szockiego i rozumie się jako:

¹⁴ Gruchała Irena, „Książki z księgozbioru Korduli z Komorowskich Potockiej w bibliotece Heleny Dąbczańskiej”, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie* 61 (2016): 67-90.

¹⁵ Irena Gruchała, „*W tym streszczało się niejako moje życie*”. *Lwowski księgozbiór Heleny Dąbczańskiej (1863-1956) jako wyraz kultury książki epoki* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016).

¹⁶ Hanna Tadeusiewicz, „Bibliofilskie zamiłowania Polek. Właścicielki bibliotek w dawnej Polsce (XIII-XIX w.)”, w: *Książka, biblioteka, informacja w kręgu kultury i edukacji*, red. Elżbieta Barbara Zybort, Dorota Grabowska (Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2008), 19-27.

¹⁷ Bożena Koredczuk, „Kobiety – miłośniczki książek znane i nieznanne. Przyczynek do badań bibliofilstwa polskiego (XV-XIX wiek)”, w: *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. Teresa Wilkoń (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017), 147-159.

¹⁸ Magdalena Rzadkowolska, „Kobieta żydowska, kobieta czytająca”, *Napis* 11 (2005): 267-276.

¹⁹ Agata Zawiszewska, Arleta Galant, red. *Czytanie. Kobieta, biblioteka, lektura* (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2015).

²⁰ Por. Ewa Andrysiak, *Ruch bibliofilski w Kaliszu. Historia i współczesność* (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002), 25-37; Danuta Wańka, *Świat kaliskiej książki pod zaborem rosyjskim (1815-1914)* (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2002), 69-71, 127-135; Krzysztof Walczak, *Biblioteki Kalisza i ich miejsce w życiu kulturalny miasta 1793-1945* (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1996), 232-250.

zorganizowaną różnymi drogami i metodami – kolekcję dokumentów, głównie książek, w obrębie budynku stanowiącego miejsce zamieszkania. Mówi się o nim dopiero, gdy ukształtuje się do tego stopnia, że jest w stanie systematycznie spełniać określone zadania przyświecające posiadaczowi, który przede wszystkim angażuje pewne środki finansowe na jego pomnażanie i traktuje to jako swoistą formę miłośnictwa, a nieraz profesji²¹.

Autor podobnie jak Anna Dymmel, z uwagi na potrzeby badań i specyfikę źródeł poszerzył tę definicję, uwzględniając także pojedyncze publikacje występujące w spisach inwentarzowych, a oddające obraz kultury książki w omawianym środowisku²².

Podstawowymi źródłami wykorzystanymi w niniejszym tekście są inwentarze notarialne²³ z zespołu Archiwum Państwowego w Kaliszu – Kancelarie Notarialne w Kaliszu. Informacje pochodzą z kancelarii Franciszka Bajera, Mikołaja Basińskiego, Józefa Białobrzeskiego, Andrzeja Bogusławskiego, Ignacego Głowczewskiego, Józefa Godlewskiego, Stanisława Kobyłeckiego, Teofila Kowalskiego, Jana Niwińskiego, Franciszka Nowosielskiego, Stanisława Rościszewskiego, Piotra Szrubarskiego oraz Nepomucena Wojciechowskiego. Wśród licznych dokumentów sporządzonych przez kaliskich notariuszy znajduje się 219 inwentarzy na które natrafił autor, opisujących stan posiadania osób należących do różnych grup ówczesnego społeczeństwa – ziemiaństwa, inteligencji, mieszczaństwa, burżuazji, duchowieństwa, Żydów, wśród mobilii wymieniających informacje o posiadanych książkach. W świetle akt notarialnych kobiety incydentalnie były aktywnymi uczestniczkami opisywanych działań, co wiązało się z ich prawnym usytuowaniem. Z reguły rejestrowane dobra stanowiły własność mężczyzn, kobiety zdecydowanie rzadziej występowały jako czynna strona wydarzeń – jedynie 44 inwentarze wymieniały książki wśród należących do nich dóbr.

Cezury chronologiczne pracy wytyczają lata 1808-1866. Pierwsza data wiąże się z powstaniem kancelarii notarialnych w Kaliszu, po wprowadzeniu w tym roku ustawy o notariacie według wzorów francuskich w Księstwie Warszawskim. Cezura górna wynika z utworzenia w 1867 r. tak zwanej drugiej guberni kaliskiej, co niewątpliwie przyczyniło się w latach następnych do ożywienia gospodarczego i kulturalnego nadprośniańskiego grodu i ziemi kaliskiej, zahamowanego dopiero w sierpniu 1914 r.

²¹ Józef Szocki, „Księgozbiory domowe w procesie kultury czytelniczej w XIX i XX wieku”, *Przegląd Humanistyczny* 5 (2003): 69.

²² Dymmel, „«Nabożne, szkolne, światowe»», 189-190.

²³ Na temat akt notarialnych jako źródeł do badań nad księgozbiorami domowymi zob. Dymmel, *Księgozbiory*, 33-58.

PRYWATNE KSIĘGOZBIORY MIESZKANEK KALISZA

Podobnie, jak w innych regionach Polski, także kobiety z terenu ziemi kaliskiej były posiadaczkami książek.

Poczet właścicielek księgozbiorów mieszkanek Kalisza otwiera Eufrazja z Łubińskich Karśnicka, zmarła w 1841 r., posiadająca księgozbiór składający się z 12 tytułów w 18 woluminach wycenionych na 15 zł. Wśród jej książek znajdowały się *Kucharka doskonała*²⁴, dzieła lorda Byrona, *Wiadomości z historii polskiej*, *Gramatyka francuska i polska* czy powieści francuskie²⁵.

Katarzyna, żona Izydora Perffetego w swoim zbiorze posiadała *szkolnych książek czternaście zupełnie popsutych* wycenionych na 1 zł.²⁶ Kaliska przekupka Iwanowa Smirnow zdołała zgromadzić biblioteczkę liczącą trzy książki do nabożeństwa²⁷.

Zmarła w 1861 r. Eleonora z Petrykowskich Śliwowska, druga żona sędziego Ludwika Śliwowskiego w swoim księgozborze miała 8 tytułów książek do nabożeństwa²⁸. Właścicielkami podobnych zbiorów były Ewa Malinowska²⁹, Konstancja Miłkowska³⁰, Krystyna – żona Fryderyka Eliasza³¹, Kastylda z Sierpułowskich, żona podprokuratora Jana Rogowskiego³² oraz Anna z Jabłkowskich Czyżewska³³ w której zbiorach znajdowały się: *Żywoty nowe*, *Żywot Pana Jezusa i Medytacje*. Zamieszkała przy ul. Józefiny nr 559 w Kaliszu Karolina Sienel, żona pastora Michała Christiana, była właścicielką trzech książek, niestety nie podano ich tytułów, wycenione zostały na 3 zł.³⁴

Joanna Beata Ciszewska, żona kapitana, miała do dyspozycji po swym mężu: dwa tomy „Prawa wojskowego dla armii pruskiej, jeden tom regulaminu dla wojskowych, cztery tomy Rang listy wojskowych pruskich, trzy tomy innych dzieł niemieckich oraz sześć tomów historii niemieckiej”³⁵. Zbiór liczący 22 tytuły zgromadziła mieszkająca przy ul. Sukienniczej, wdowa po obywatelu kaliskim Józefie Kosteckim – Antonina. Obok pokaźnego zbioru książek do nabożeństwa, posiadała „Anatomię Rzeczypospolitej polskiej”³⁶, Index uniwersalny informacji

²⁴ Być może: *Kucharka doskonała wiedeńska, podająca przepisy różnych przednich potraw*, Warszawa 1825.

²⁵ Archiwum Państwowe w Kaliszu (APK), Not. Franciszek Bajer, sygn. 17, dok. nr 11.

²⁶ APK, Not. Stanisław Kobyłecki, sygn. 1, dok. nr 22.

²⁷ APK, Not. Piotr Szrubarski, sygn. 7, dok. nr 431.

²⁸ APK, Not. Stanisław Rościszewski, sygn. 10, dok. nr 73.

²⁹ APK, Not. Stanisław Rościszewski, sygn. 12, dok. nr 100.

³⁰ APK, Not. Stanisław Rościszewski, sygn. 5, dok. nr 110.

³¹ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 12, dok. nr 214.

³² APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 23, dok. nr 83.

³³ APK, Not. Andrzej Bogusławski, sygn. 22, dok. nr 728.

³⁴ APK, Not. Ignacy Głowczewski, sygn. 12, dok. nr 2575.

³⁵ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 8, dok. nr 91.

³⁶ Prawdopodobnie dzieło Stefana Garczyńskiego *Anatomia Rzeczypospolitej*

matematycznych, Listy dwóch godnego urodzenia dam polskich³⁷, Łożowego apostoła³⁸ oraz Rzepichę³⁹ matkę królów⁴⁰.

Księgozbiór zamieszkałej przy ul. Warszawskiej Marii Luizy Bothe składał się z „książki do nabożeństwa starej z dwiema obrazkami”, otaksowanej na 5 kop. i dwóch starych „książek romansowych” wycenionych tak samo⁴¹. Emilia Koy była właścicielką książki do nabożeństwa w języku niemieckim o wartości 15 kopiejek⁴². Żona Frydrycha Hermana Mehlera, nadleśniczego jeneralnego, Zofia Wilhelmina pozostawiła po sobie 10 tytułów wycenionych na 23 zł. Wśród książek w języku niemieckim, znajdował się „atlas stary podarty”⁴³.

Żona Ludwika Śliwowskiego, sędziego Trybunału Cywilnego Pierwszej Instancji, Emilia w swych zbiorach miała m.in. „książek nabożnych siedem” oraz powieść poetycką w dwóch pieśniach autorstwa Antoniego Malczewskiego⁴⁴ pt. Maria⁴⁵. Właścicielka tego niedużego zbioru urodziła się w 1826 r., w rodzinie Wincentego Dominika, sędziego pokoju, właściciela dóbr Wola Rozostowa, majątku ziemskiego Słomów Górny oraz lasu na terenie wsi Radyczyny, i Marianny z Przechadzkich. Zmarła 11 III 1849 r. w Kaliszu, niespełna rok po ślubie. Nekrolog w „Kurjerze Warszawskim” informował:

W dniu 11 Marca r. b. w mieście Kaliszu, opatrzona ŚŚ. SAKRAMENTAMI, zakończyła Życie, Emilja z Przechadzkich Śliwowska, Żona Sędziego Trybunału Kaliskiego. Przenikająca boleść Rodziny i Męża, znajdująca wierne

Polskiej synom ojczyzny ku przestrodze i poprawie tego, co z kluby wypadło, mianowicie o sposobach zamnożenia Polskę ludem pospolitym, konserwowania działy wiejskiej, pro niedostatek i niewygody marnie ginącej, i wprowadzenia handlów i manufaktur zagranicznych, powst. Berlin 1742, wyd. (Warszawa 1750, pod dedykacją podpisany autor jako wojewoda kaliski); wyd. 2 zmienione (Warszawa 1751, pod dedykacją podpisany autor jako wojewoda poznański, na końcu s. 12 nlb.); wyd. 3 rozszerzone: Wrocław 1753.

³⁷ *Listy dwóch godnego urodzenia Dam polskich za pozwoleniem zwierzchności do druku podane R. P. 1772. w Lipsku dnia 3 Lutego*, {b. r. 1772} w 8ce, k. 2, str. 194 i 2 str. (po jednej stronie drukowane).

³⁸ Surowiecki Karol, *Missya lożowego apostoła odprawiona przez W. B. N. O. N. N. R. Praw. Św. 5814*, Berdyczów : [s.n.], [1814].

³⁹ Jeziński Franciszek Salezy, *Rzepicha Matka królów, żona Piasta między Narodami Sarmackimi Słowiańskiego Monarchy, tey części ziemi, która się nazywa Polska*. Część I. W Warszawie w drukarni P. Dufour Kons: Nad: J. K. Mci, Dyr: druk: Korp: Kadetów M.DCC.XC. (1790). w 8ce, str. 428 i Registr kart 4. Po str. 220. tenże tytuł. Część II od str. 225 do końca lub wyd. z 1794 r. w 8ce Część I. k. 2, str. 157. Część II. od str. 159 do 308, i spisu k. 4 nlb.

⁴⁰ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 18, dok. nr 9.

⁴¹ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 27, dok. nr 226.

⁴² APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 21, dok. nr 110.

⁴³ APK, Not. Józef Białobrzegi, sygn. 28, dok. nr 6.

⁴⁴ Malczewski Antoni, *Marya, powieść ukraińska*, Warszawa 1825 lub kolejne wydania z 1833 r., 1836 r., 1837 r., 1838 r., 1844 r. lub 1848 r.

⁴⁵ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 28, dok. nr 173.

echo w powszechnym żalu przyjaciół i dalekich nawet znajomych, świadczyła o wielkości poniesionej przez miejscową społeczność straty. A jeżeli cios ten srodze zranił Rodziców, pozbawiwszy ich najlepszej Córki, jeżeli rzewnie opłakiwaną była jako tkliwie kochana Siostra, jeśli w sercu strapionego Męża pozostawiła po sobie niewygasłą pamiątkę przymiotów, zdolnych zapewnić najpełniejsze domowe szczęście, to kogoż nawet z obojętnych nie wzruszyła ta śmierć, nastąpiona w 23im roku życia, po 11 tu zaledwie miesiącach małżeństwa, a właśnie prawie w chwili kiedy zaczęła kosztować najwyższych macierzyństwa słodycz? Pochowaną została w grobie familijnym we wsi Wincentowie, o mil 7 od Kalisza odległej⁴⁶.

Liczący 57 tytułów, przeważnie w języku francuskim i polskim zbiór udało się zgromadzić Franciszce z Trzciańskich Walewskiej⁴⁷.

Interesujący księgozbiór zgromadziły Eleonora z Wernerów Nixdorf i Amelia Nixdorf, prawdopodobnie nauczycielki. Biblioteka liczyła 65 dzieł w 98 woluminach, głównie w języku niemieckim, wyceniona została na 4 rs. 90 kop. Książki zostały pogrupowane przez taksatora, Franciszka Nowodworskiego w następujące działy: do nabożeństwa, naukowe, obyczajowe, teatralne oraz pisma periodyczne i almanachy⁴⁸. Właścicielką dużego księgozbioru była Franciszka Langowska. Zbiór liczył „książek rozmaitych nieoprawnych stu pięćdziesiąt i xiążek oprawnych sześćdziesiąt”⁴⁹ o wartości 200 zł. Z całą pewnością gros zgromadzonych woluminów należało do jej męża Walentego, aptekarza kaliskiego.

Najobszerniejszy księgozbiór należący do mieszkanki grodu nad Prosną, posiadała Teresa z de Kunów Puchalska, żona Józefa Grzegorza – chirurga i pułkownika wojsk polskich. Biblioteka składała się z 347 tytułów a wyceniona została na 111 rs. 9 kop. Dzieła, oszacowane przez Fryderyka Breite⁵⁰, podzielone zostały na pozycje w języku polskim, rosyjskim, łacińskim, włoskim oraz francuskim. Książki zostały sprzedane, po śmierci właścicielki, na publicznej licytacji, która odbyła się w Kaliszu 16 IV 1856 r.

BIBLIOTECZKI KALISKICH ZIEMIANEK

Swoje biblioteki posiadały także przedstawicielki kaliskiego ziemiaństwa. Pokażny księgozbiór należał do drugiej żony Franciszka Garczyńskiego, właściciela Kosmowa i pułkownika wojsk polskich – Katarzyny Anny Praksedy Anieli z Radolińskich. Właścicielka biblioteki urodziła się 15 VI 1768 r., w rodzinie podkomorzego wschowskiego Andrzeja i Anny z Gajewskich. Jej

⁴⁶ *Kurier Warszawski* 94 (1849): 443-444.

⁴⁷ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 31.

⁴⁸ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 9, dok. nr 118.

⁴⁹ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 27, dok. nr 81.

⁵⁰ Breite Fryderyk, kaliski księgarz, litograf i intrologator.

ojciec był dziedzicem rozległych włości w Wielkopolsce. Po raz pierwszy wyszła za mąż za dziedzica Kuklinowa w powiecie krotoszyńskim, Jana Nepomucena Węgorzewskiego. Po rozwodzie, około roku 1803, zawarła związek małżeński z Franciszkiem Garczyńskim. Małżeństwo zamieszkało w Kosmowie niedaleko Kalisza. Tam na świat przyszły kolejno dzieci: córka Wilhelmina, Stefan Florian (poeta, przedstawiciel romantyzmu, powstaniec listopadowy, przyjaciel Adama Mickiewicza), Ignacy Antoni, Eleonora Amadea. Wiadomość o śmierci męża w 1812 r. i śmierć najstarszej córki w roku następnym, pogorszyły znacząco i tak nienajlepszy stan zdrowia K. Garczyńskiej. Pod koniec 1813 r. Katarzyna sporządziła testament, a w niecałe trzy miesiące później (15 III 1814 r.) zmarła. Pochowana została w krypcie kościelnej w Kosmowie⁵¹. Wśród wymienionych w spisie majątku ruchomości znalazła się również biblioteka. Księgozbiór wdowy po Franciszku Garczyńskim składał się z 72 dzieł w 328 woluminach, przeważnie w języku francuskim. Obok książek religijnych, spora część dotyczyła historii, podróży i filozofii. Wśród tych pozycji na wyróżnienie zasługuje komplet dzieł Woltera w stu tomach, wyceniony na 200 zł., dzieła Moliera, dwadzieścia cztery tomy pseudohistoryczno-sentymentalnych romansów Madeleine Felicite Stephanie de Genlis⁵², czy sześć tomów dzieł autorstwa Marka Aureliusza. Cała biblioteka wyceniona na 307 zł. 33 gr.⁵³, została zlicytowana wraz z resztą inwentarza, po śmierci właścicielki, na dwóch licytacjach, które odbyły się 14 XII 1814 r., w Kosmowie oraz 16 I 1815 r., w Kaliszu.

Na temat zbiorów Marianny z Zakrzewskich Wągrowskiej zmarłej w Sobiesękach wiemy tylko, że była w posiadaniu książek zamkniętych w szufladzie o wartości 3 zł.⁵⁴ Zmarła w kwietniu 1818 r. w Marszewie Katarzyna Mikorska posiadała „recepty apteczne i modlitwy pisane; xiążek starych podartych sztuk 16, i nut na fortepian 4”, wycenione na 8 złp.⁵⁵

Po śmierci mieszkanki Liskowa Tekli z Piekarskich primo voto Radziwińskiej sekundo voto Lipskiej, takstatorzy oświadczyli iż:

znajduje się książek do czytania w różnych językach sztuk dwieście trzydzieści jeden, po przejrzeniu ich biegli i strony uznali, że nie są kompletne dla tego też biegli oświadczyli, że onych szczegółowo szacować by nie mogli oznaczają tylko ogółową wartość wszystkich książek jako niekompletnych i niezdatnych w ilości rubli srebrnych cztery kopiejek sześćdziesiąt dwie⁵⁶.

⁵¹ Zdzisław Szelaąg, „Stefana Garczyńskiego rodzina i dzieciństwo w świetle nowych źródeł”, *Rocznik Kaliski* 14 (1981): 64, 68-69.

⁵² Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin, Comtesse de Genlis (ur. 25 I 1746, zm. 31 XII 1830) – francuska pisarka i hrabina. Autorka dydaktyczno-moralnych powieści dla młodzieży oraz pamiętników z epoki.

⁵³ APK, Not. Andrzej Bogusławski, sygn. 16, dok. nr 520.

⁵⁴ APK, Not. Józef Godlewski, sygn. 13, dok. nr 107.

⁵⁵ APK, Not. Józef Godlewski, sygn. 16, dok. nr 357.

⁵⁶ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 10, dok. nr 218.

Inwentarz pozostałości po dziedzicze podkaliskiego Łaszkowa Emilii z Prądzyńskich Górskiej, zawiera spis biblioteki liczącej 133 tytuły w języku francuskim, niemieckim, polskim i po łacinie, wyceniony na kwotę 1064 zł 1 gr. Księgozbiór umieszczony był w „sali okrągłej” na piętrze dworu w dwóch oszklonych szafach brzoźowych politurowanych z czarną galeryjką u góry⁵⁷.

Inwentarz biblioteki Józefa Zajączka i jego żony Aleksandry sporządzony w 1826 r. obejmował 332 pozycje, przeważnie w języku francuskim. Pod względem tematycznym i rodzajowym składał się z dzieł literackich, historycznych, publikacji o tematyce militarnej, relacji z podróży, pamiętników, dzieł publicystycznych i filozoficznych, listów, dzieł prawniczych i medycznych. Pojedyncze egzemplarze poświęcone były problematyce architektury i matematyki, 3 książki służyły praktykom religijnym. Jak pisała Hanka Żerek-Kleszcz, jedną z cech księgozbioru Zajączków było wyraźne rozdzielenie gatunków i tematyki większości książek, na te, które zaspokajały potrzeby Aleksandry (kolekcja powieści i romansów) i te, które stanowiły przedmiot zainteresowania namiestnika (teoria i historia sztuki wojennej)⁵⁸.

Dziedzice wsi Kamień – Ludowika i Kacper Gembarthowie zgromadzili biblioteczkę liczącą 20 tytułów⁵⁹. Z kolei w trakcie licytacji pozostałości po Franciszku i Juliannie Hasenwalter sprzedano dwie książki do nabożeństwa w języku niemieckim⁶⁰.

Żona Friedericha Heinricha Wilhelma Ernsta Jonathana Grimma pastora zboru ewangelicko-augsburskiego w Stawiszynie, Joanna Julianna Beata z Schüllerów była właścicielką księgozbioru liczącego 21 tytułów w 55 woluminach, wycenionego na 5 rubli i 53 kopiejki. Przeważały w nim publikacje religijne, choć znajdowały się również pozycje z zakresu medycyny, historii oraz poezji⁶¹. Kolejna mieszkanka Stawiszyna, Józefa z Zakrzewskich Jarosławska, kupiła 8 III 1855 r., od księdza Ignacego Lareckiego, Kanonika kaliskiego i proboszcza w Stawiszynie „książki teologiczne cztery, kazań czterdzieści, katechizmowych cztery, moralnych trzydzieści i map sześć” za kwotę 45 rubli. Oprócz tego nabyła od Kanonika szafę jesionową na książki⁶². Właściciel wsi Grzymaszew w powiecie sieradzkim, Dominik Kosicki sprzedał swojej żonie Praksedzie Małgorzacie z Charkowskich herbu Rola, księgozbiór liczący 160 tomów za kwotę 60 zł.⁶³ Biblioteczka Elizy Borowskiej, mieszkającej w podkaliskiej wsi Chmielnik, składała się z 15 tytułów w języku niemieckim i francuskim oraz rozmaitych starych książek bez tytułu⁶⁴.

⁵⁷ APK, Not. Józef Białobrzeski, sygn. 22, dok. nr 10.

⁵⁸ Hanka Żerek-Kleszcz, „Inwentarz księgozbioru Zajączków w Opatówku z 1826 r.”, *Rocznik Kaliski* 29 (2003): 140-141.

⁵⁹ APK, Not. Józef Białobrzeski, sygn. 28, dok. nr 11.

⁶⁰ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 18, dok. nr 296.

⁶¹ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 17, dok. nr 714.

⁶² APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 18, dok. nr 136.

⁶³ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 20, dok. nr 177.

⁶⁴ APK, Not. Teofil Kowalski, sygn. 5, dok. nr 602.

KSIĘGOZBIORY KALISKICH ŻYDÓWEK

Księgozbiory gromadziły także przedstawicielki religii mojżeszowej. W kaliskich aktach notarialnych natrafiono na kilkanaście spisów, w których zawarto informacje na temat bibliotek posiadanych przez kobiety wyznania mojżeszowego.

Hanna z Majów Nelken, żona kupca Samuela, mieszkająca u zbiegu ulic Wrocławskiej i Złotej nr 168 w Kaliszu, posiadała bibliotekę, na którą składały się „książki hebrajskie do nabożeństwa służące w ilości sto pięćdziesiąt sztuk w ogóle oszacowanych”⁶⁵ na 2. 000 zł. Na zbiory Zysy z Arkuszów Fiszl składały się „różne książki do nabożeństwa, Rodał⁶⁶ jeden⁶⁷”, wycenione na 288 zł. Cerche z Szajów Sachs posiadała tylko 3 książki o wartości 11 zł.: „Katechizm zebrany z Talmudu pod tytułem Menorat Chamoar⁶⁸, nabożeństwo na święta pod tytułem Machsor⁶⁹ oraz Modlitwy⁷⁰ codzienne pod tytułem Sidor”⁷¹. Żona Gerszona Dreher – Szayna z Pregerów po swojej śmierci pozostawiła *Rodał* do nabożeństwa stary, ubiór do *Rodalu* i różnych książek do nabożeństwa sztuk 38,

⁶⁵ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 18, dok. nr 70.

⁶⁶ Rodał (*Sefer Tora*, zwój Tory) – tekst *Pięcioksięgu*, spisany w języku hebrajskim na pergaminie i nawinięty na dwa wałki (ace(j)chajim).

⁶⁷ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 21, dok. nr 133a.

⁶⁸ *Menorat ha-maor (Lampa iluminacji)*, zwana *Biblią kobiecą* – dzieło religijno-etyczne, napisane przez rabiego Izraela al-Nakawę w XIV w. w Hiszpanii. Na kartach swego utworu wiele uwagi poświęcił sprawom wychowania. Miało „oświecić” religijno-moralny aspekt przepisów prawnych, obowiązujących w judaizmie. Dzieło podzielone jest, podobnie jak menora, na siedem „świeczek” – działów. Z bogatej literatury talmudycznej autor wybrał hag(g)ady, zawierające pouczenia i nauki, opowiadające o ludzkich wadach i przywarach, cnotach i zaletach oraz o czynieniu dobra, pokoju, miłości bliźniego, pokorze, skromności itp., podkreślając, że są one nie mniej ważne od halachy. Dzieło, na którym wychowało się wiele pokoleń żydowskich, cieszyło się wielką popularnością wśród ludu, a szczególnie wśród kobiet w Polsce. Po raz pierwszy zostało wydane w języku hebrajskim w Konstantynopolu w 1514 (później wielokrotnie było wznawiane, m.in. w Wenecji 1544, 1594-1595); jego tłumaczenie – wraz z komentarzem – na język jidysz Żydów niemieckich ukazało się w Amsterdamie w 1701 i 1722 (tłumaczenie na język niemiecki – Krotoszyn 1844).

⁶⁹ Machzor – modlitewnik obejmujący zbiór modlitw do odmawiania w czasie świąt. Początkowo składał się z modlitw na cały rok, podobnie jak sid(d)ur. Z czasem słowo „machzor” zaczęło oznaczać modlitewnik świąteczny, zawierający specjalne poetyckie utwory liryczne, napisane w celu wzbogacenia obowiązkowych modlitw oraz innych ceremonii religijnych zarówno publicznych jak i prywatnych (pij<j>utim). Z powodu obszernej liturgii na wszystkie święta, najczęściej wydawane są machzory, przeznaczone na poszczególne święta.

⁷⁰ Sid(d)ur – modlitewnik zawierający pełen zbiór modlitw codziennych i przeznaczonych na szabat, odmawianych zarówno w synagodze, jak i w domu.

⁷¹ APK, Not. Franciszek Nowosielski, sygn. 44, dok. nr 70.

całość wyceniona na sumę 264 zł.⁷² Zamieszkała w Kaliszu Rachela Rawicka zgromadziła księgozbiór składający się również z książek przeznaczonych do nabożeństwa, otaksowanych na 37 rs. 89 kopiejek⁷³. Mieszkająca przy ul. Wrocławskiej Ewa Gotheymer posiadała dwie książki w języku hebrajskim pt. *Maxet*, książkę hebrajską pt. *Szlihe*, książkę hebrajską i siedem po polsku zawierających modlitwy, całość o wartości 7 zł. 12 gr.⁷⁴ Helena Flamm pozostawiła po sobie „książek 9 hebrajskich obejmujących kompletne modlitwy na cały rok według wyznania Mojżeszowego zwane Machsor wydana w Ofenbach roku 1820”⁷⁵, wycenionych na 3 rs. Na bibliotekę prywatną Goldy z Lavinów Karo składało się 14 tytułów, m.in. „książka do pacierzy wydana w 1832 r. w Sławucie, 3 tomy Talmudu wydanego w 1792 r., Humesz wydany w Warszawie w 1842 r.⁷⁶, Rauch Chen wydana 1826 r. w Warszawie, Esrym Bearba wydana 1841 r. w Józefowie oraz Machser bez daty wydania”⁷⁷. Do zbioru należącego do zmarłej 11 VIII 1852 r. Perel Jetty z Weinsztoków Kohn, należały: *Talmud* edycji 1840 r. wydany w Wilnie w 13 tomach wraz z *Alfosami*, wyceniony na 45 rs. oraz *Machsuryim* w dwóch tomach edycji 1823 r. wydany Dyhernfurt i wyceniony na 2 rs.⁷⁸ Spis pozostałości po małżonkach Mamelak, wśród 25 woluminów wymienia tytuły należące z całą pewnością do Gitlii ze Szlamów. Są to: „książka żeńska do codziennego modlenia się oraz książka żeńska do modlenia się w dni sabatowe”⁷⁹. Z kolei Efreim i Eidel Tudkowiczowie byli właścicielami księgozbioru liczącego „sto pięćdziesiąt książek hebrajskich talmudycznych”, wycenionych na 1085 złotych polskich (162 rs. 75 kop.)⁸⁰. Kaliski kupiec towarów łokciowych Jonas Peretz i jego żona Marianna z Arkuszów byli właścicielami pięciu tomów książek pod tytułem *Machzorem* o wartości 2 rubli 25 kopiejek⁸¹.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy stwierdzić, że kobiece księgozbiory mieszkanek Kalisza i ziemi kaliskiej były znacznie mniejsze od tych, które posiadali mężczyźni. Przyjmując podział wielkości księgozbiorów Agnieszki Moczulskiej⁸² na: mały

⁷² APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 18, dok. nr 297.

⁷³ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 24, dok. nr 9.

⁷⁴ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 31.

⁷⁵ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 5, dok. nr 134.

⁷⁶ Prawdopodobnie: *Chamisza Chumszej Tora Pięcioksiąg Mojżesza Księga I*, Drukarnia D. L. Sklower, Warszawa 1842.

⁷⁷ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 7, dok. nr 255.

⁷⁸ APK, Not. Nepomucen Wojciechowski, sygn. 14, dok. nr 245.

⁷⁹ APK, Not. Ignacy Głowczewski, sygn. 12, dok. nr 2310.

⁸⁰ APK, Not. Mikołaj Basiński, sygn. 20, dok. nr 120.

⁸¹ APK, Not. Jan Niwiński, sygn. 19, dok. nr 36.

⁸² Agnieszka Moczulska, „Rola książki jako przedmiotu w domach burżuazji warszawskiej w XIX wieku”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 27 (1979): 32.

(liczba tytułów 1-25, liczba woluminów 1-25), średni (liczba tytułów 26-100, liczba woluminów 26-150), duży (liczba tytułów 101-200, liczba woluminów 151-400) i największy (liczba tytułów ponad 200, liczba woluminów ponad 400), to najwięcej, bo 28 biblioteczek zaliczyć trzeba do pierwszej kategorii, 6 do drugiej, do dużych zaliczymy także 6, a do największych 2 (biblioteka Zajączków z Opatówka i Teresy z de Kunów Puchalskiej). W porównaniu do bibliotek zgromadzonych przez mieszkanki innych regionów Królestwa Polskiego, księgozbiory mieszkanek Kalisza i ziemi kaliskiej pod względem liczebności wypadają bardzo dobrze. Według badań Agnieszki Chlebowskiej, odnoszących się, co prawda, wyłącznie do szlachcianek zamieszkujących Pomorze w pierwszej połowie XIX w., trudno określić przeciętną wielkość księgozbiorów. Zdarzały się biblioteczki liczące kilka, jak i kilkadziesiąt tomów. Badaczka przyjmuje, że zbiory obejmujące więcej niż 50 woluminów należały do rzadkości⁸³. Z kolei w Lublinie, mieście zbliżonym wielkością do Kalisza, znaczną część księgozbiorów kobiecych stanowiły biblioteczki zaliczane do małych, nieprzekraczających 20 tytułów, następnie występowały zestawy mieszczące się w przedziale od 21 do 50 tytułów (najczęściej 21-27 pozycji). Sporadycznie pojawiały się kolekcje liczniejsze, zawierające powyżej 100 tytułów⁸⁴.

Podobnie przedstawia się wartość domowych biblioteczek gromadzonych przez kobiety na terenie ziemi kaliskiej w interesującym nas okresie. Zwraca tu uwagę wysoka wartość księgozbiorów kobiet żydowskich, spowodowana zapewne kosztownymi oprawami woluminów.

Zbiory cechowało zróżnicowanie pod względem języka publikacji. Dominowały książki w języku polskim, jednak często sięgano po edycje w języku francuskim i niemieckim. W mniejszym stopniu w kobiecych księgozbiorach pojawiała się łacina, język włoski czy rosyjski. W biblioteczkach kobiet wyznania mojżeszowego dominował język hebrajski.

Kobiece biblioteczki prezentują cały wachlarz miejsc wydania publikacji, zarówno polskich, jak i obcych ośrodków wydawniczych. Doskonałym tego przykładem jest księgozbiór Teresy Puchalskiej, złożony z woluminów z ponad 25 ośrodków wydawniczych.

Tematyka zbiorów bibliotecznych kobiet ziemi kaliskiej nie odbiega od ogólnie przyjętych klasyfikacji⁸⁵. Kanon kobiecych księgozbiorów stanowiły wydawnictwa religijne, książki przeznaczone do edukacji, chociaż nie brakowało opracowań poświęconych prowadzeniu gospodarstwa, dalej z zakresu filozofii, historii, medycyny, geografii, były też pamiętniki i książki o podróżach oraz utwory muzyczne. Z czasem uwidacznia się w zbiorach przewaga literatury pięknej – zarówno polskiej jak i obcej.

⁸³ Chlebowska, *Z dziejów*, 38.

⁸⁴ Dymmel, *Księgozbiory*, 406, 502.

⁸⁵ Tamże, 407-420; Kowkiel, *Czytelnictwo*, 135-140.

Dalsze badania dotyczące księgozbiorów prywatnych obywaterek Kalisza i ziemi kaliskiej w coraz większym stopniu pozwolą poznać pełnione w pierwszej połowie XIX w., przez kobiety role społeczne – żony, matki, kobiety pobożnej, gospodarnej i skromnej. Wzbogacą też niewątpliwie naszą wiedzę na temat udziału płci pięknej w kształtowaniu kultury książki w okresie zaborów.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Kaliszu (APK)

Kancelarie Notarialne w Kaliszu

Notariusz Bajera Franciszek w Kaliszu 1820-1846, sygn. 17.

Notariusz Basiński Mikołaj w Kaliszu 1832-1852, sygn. 18, 20, 23, 24, 27, 28, 31.

Notariusz Białoobrzeski Józef w Kaliszu [1802] 1828-1866, sygn. 22, 28.

Notariusz Bogusławski Andrzej w Kaliszu 1808-1818, sygn. 11, 16, 17, 22.

Notariusz Głowczewski Ignacy w Kaliszu 1820-1835, sygn. 12, 18.

Notariusz Godlewski Józef w Kaliszu 1808-1822, sygn. 13, 16.

Notariusz Kobyłecki Stanisław w Kaliszu 1820-1832, sygn. 1.

Notariusz Kowalski Teofil w Kaliszu 1865-1866, sygn. 5.

Notariusz Niwiński Jan w Kaliszu 1846-1865, sygn. 19.

Notariusz Nowosielski Franciszek w Kaliszu 1819-1854, sygn. 8, 18, 21, 27, 44.

Notariusz Rościszewski Stanisław w Kaliszu 1854-1865, sygn. 5, 10, 12.

Notariusz Szrubarski Piotr w Kaliszu 1834-1844, sygn. 7.

Notariusz Wojciechowski Nepomucen w Kaliszu 1844-1857, sygn. 5, 7, 9, 10, 14, 17, 19, 20, 21.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Żerek-Kleszcz, Hanka. „Inwentarz księgozbioru Zajęczków w Opatówku z 1826 r.”, *Rocznik Kaliski* 29 (2003): 139-165.

PRASA

Kurier Warszawski 94 (1849): 443-444.

OPRACOWANIA

Andrysiak, Ewa. 2002. *Ruch bibliofilski w Kaliszu. Historia i współczesność*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Chamerska, Halina. 1995. „Rola kobiet w mecenacie bibliotecznym w okresie

zaborów”. W: *Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. Anna Żarnowska, Andrzej Szwarz, 197-203, Warszawa: Wydawnictwo DIG.

Chlebowska, Agnieszka. 2008. „Z dziejów kultury umysłowej na Pomorzu. Księgozbiory domowe szlachcianek z I połowy XIX w.” W: *Dokąd zmierzamy? Książka i jej czytelnik*, red. Radosław Gaziński, 34-43, Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie.

Dymmel, Anna. 2013. *Księgozbiory domowe w Lublinie w pierwszej połowie XIX wieku*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Dymmel, Anna. 2015. „«Nabożne, szkolne, światowe». Biblioteczki lubelskich ziemianek w pierwszej połowie XIX wieku”. W: *Na co dzień i od święta. Książka w życiu Polaków XIX–XXI wieku*, red. Agnieszka Chamera Nowak, Dariusz Jarosz, 189-208. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Godineau, Dominique. 2001. „Kobieta”. W: *Człowiek oświecenia*, red. Michel Vovelle, 399-432. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.

Gruchała, Irena. „Książki z księgozbioru Korduli z Komorowskich Potockiej w bibliotece Heleny Dąbczańskiej”, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie* 61 (2016): 67-90.

Gruchała, Irena. 2016. „*W tym streszczało się niejako moje życie*”. *Lwowski księgozbiór Heleny Dąbczańskiej (1863-1956) jako wyraz kultury książki epoki*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kłudkiewicz, Kamila. „«Czarować chciała tylko powabem umysłu». O formacji intelektualnej Marianny z Ciecierskich Skórczewskiej na podstawie inwentarza jej księgozbioru”, *Biblioteka* 21 (2017): 21-42.

Koredczuk, Bożena. 2017. „Kobiety – miłośniczki książek znane i nieznane. Przyczynek do badań bibliofilstwa polskiego (XV-XIX wiek)”. W: *O etosie książki. Studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej*, red. Teresa Wilkoń, 147-159, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Kowkiel, Lilia. 2006. „Czytelnictwo kobiet na prowincji litewsko-białoruskiej w zaborze rosyjskim”. W: *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. Jolanta Gwioździk, Jan Malicki, 133-144, Katowice: Biblioteka Śląska.

Kowkiel, Lilia. 2017. „Obraz kobiety-czytelniczki z prowincji litewsko-białoruskiej w listach do wileńskich księgarzy Zawadzkich”. W: *Polskie dziewiętnastowieczne pamiętniki i listy z Ziem Zabrzanych – rola i miejsce w badaniach historycznych*, red. Wiesław Caban, Lidia Michalska-Bracha, 489-500, Warszawa: Wydawnictwo DIG.

Łyjak, Wiktor, Katarzyna Polityło, Izabela Zlot. „Inwentarz księgozbioru Wiktorii z Scheillów Wendorffowej jako przykład spisu biblioteczki ziemiańskiej z pierwszej połowy XIX wieku”, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 66 (2016): 91-141.

Maleczyńska, Kazimiera. 1987. *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Moczulska, Agnieszka. „Rola książki jako przedmiotu w domach burżuazji warszawskiej w XIX wieku”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 27 (1979): 31-42.

Paja, Agnieszka. 2017. „Czytelnictwo kobiet”. W: *Encyklopedia książki*, tom 1: Eseje, A-J, red. Anna Żbikowska-Migoń, Marta Skalska-Zlat, 459-462. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Paja, Agnieszka. 2006. „Normy lektury kobiet w XIX w. Rekonesans”. W: *Ludzie i książki. Studia historyczne*, red. Janusz Kostecki, 90-118. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Paja, Agnieszka. 2008. „Przekształcanie świata. O znaczeniu lektury kobiet w XIX wieku”. W: *Komunikowanie i komunikacja na ziemiach polskich w latach 1795-1918*, red. Krzysztof Stępnia, Maciej Rajewski, 251-258. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Rzadkowolska, Małgorzata. „Kobieta żydowska, kobieta czytająca”, *Napis* 11 (2005): 267-276.

Sidorowicz-Mulak, Dorota. „Księgozbiór Magdaleny Morskiej (1762-1847) w Bibliotece Ossolineum”, *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi* 12 (2018): 123-149.

Szeląg, Zdzisław. „Stefana Garczyńskiego rodzina i dzieciństwo w świetle nowych źródeł”, *Rocznik Kaliski* 14 (1981): 63-74.

Szocki, Józef. „Księgozbiory domowe w procesie kultury czytelnicej w XIX i XX wieku”, *Przegląd Humanistyczny* 5 (2003): 67-76.

Tadeusiewicz, Hanna. 2008. „Bibliofilskie zamiłowania Polek. Właścicielki bibliotek w dawnej Polsce (XIII-XIX w.)”. W: *Książka, biblioteka, informacja w kręgu kultury i edukacji*, red. Elżbieta Barbara Zybert, Dorota Grabowska, 19-27. Warszawa: Wydawnictwo SBP.

Walczak, Krzysztof. 1996. *Biblioteki Kalisza i ich miejsce w życiu kulturalnym miasta 1793-1945*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Wańka, Danuta. 2002. *Świat kaliskiej książki pod zaborem rosyjskim (1815-1914)*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Zawiszewska, Agata, Arleta Galant, red. *Czytanie. Kobieta, biblioteka, lektura*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2015.

Żbikowska-Migoń, Anna. 1987. *Dzieje książki i jej funkcji społecznej. Wiek XVIII*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

WIADOMOŚCI O KSIĘGOZBIORACH PRYWATNYCH KOBIET ZIEMI KALISKIEJ W AKTACH KANCELARII NOTARIALNYCH KALISZA Z LAT 1808-1866

SŁOWA KLUCZOWE

księgozbiory kobiece, Kalisz, ziemia kaliska, prywatne księgozbiory, akta notarialne

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest prezentacja informacji o prywatnych księgozbiorach zgromadzonych przez mieszkanki Kalisza i ziemi kaliskiej w latach 1808-1866. Podstawę źródłową stanowią inwentarze majątku sporządzane w związku z postępowaniem spadkowym przechowywane w Archiwum Państwowym w Kaliszu, w zespole Kancelarie Notarialne w Kaliszu.

INFORMATION ABOUT PRIVATE COLLECTIONS OF WOMEN OF THE
KALISZ LAND IN THE FILES OF NOTARY OFFICES OF KALISZ FROM THE
YEARS 1808-1866

KEYWORDS

women's collections, Kalisz, Kalisz land, private collections, notary files

ABSTRACT

The aim of the article is to present information about private collections gathered by the inhabitants of Kalisz and the Kalisz region in the period of 1808-1866. The source base is the inventory of assets prepared in connection with succession proceedings, stored in the State Archives in Kalisz, within the complex of Notary Offices in Kalisz.